

زهردهشت لهسه ر وهزنى سه رمهست ، خوى له دو وشهى
(زهر) به واتاى زير و (دهشت) به واتاى دهشتيكي
پانويه رين به كار دى و به شويينيكي دوور و چول و هول
دهگوتري.

وشهى دهشت به مه به ستي دهست هاتوه. بو نه وهى كه
له زه مانى كون پيى (شين) ناسانتر له پيى (سين) بيى
دهكرا وهك بيستوومانه عيلى (سام بن نوح) كاتيك له
ناوچهى (شام) بوون به هوى باو توفان له ناو چوون و تيدا
چوون. نه ناوچه يه به ناوى (سام) كراوه پاشان ناوه دان
كرايه وه.

به و پييه (زهردهشت) واته (دهست زيرين). وهكو
(سه موييل) له بيى (شه موييل) هاتوه. گوتيان وشهى
(موسا) له (موشا) واته كورى ناو هاتوه. زهردهشت
واته (دهست زيرين)، به لام مه به ست له زير به ماناى
بازنه كه له دهست كرابى، يان كه سيك وهستاي
زيرينگه رى بيى.

له ناو ميللهت و قه ومى كورد باوه كه سه نعت و عيلم
وهك دهستبه ندى زير وايه كه خاوه نه كه له روژگار
داناميينى. به و پييه زهردهشت جيا له ناوى
پيغه مبه ريتى، ده توانى ناوى كه كيم، بيرمى، نه ديب و
نووسه ر، يان ساحيى كارو پيشه بي، يان رابه ر و رى
پيشانده ر بيى.

كاتيك دينى پاكي ئيسلام هات سروشتييه له گه ل بت
په ره ستي به ربه ركه انى كرد. چون له و تافه دين له گه ل
خورافات ناويتسه بو، ناچار ده بو شه ر بكا. دينى
ئيسلام له گه ل (مه جووس- ناورپه ره ست) به ربه ركه انى

زهردهشت

فهره يدوون كه كيم زاده
(مه هاپاد)

کرد. تا قمیٹیک له موسلمانان به ریگا و شوینی پیغهمبهری ئیسلامدا رژیستان وهک پاوان کردنی زیر ته نانهت یهک نهنگوستیله بۆ پیاوان و نازادکردنی بۆ ژنان.

به چهشنیتیک که واتای (الذهییه) به مانای (زیرین) ناویکه بۆ ژنان. دینی ئیسلام له گهله ئاورپه رسته به ربه ربه کانی کرد و ناته شکه ده کانی کوژانده وه به چهشنیتیک که له نوپژ کردنی ئیمانداران هاوکات له گهله هه لاتن و ئاوابوونی خۆر به رگری دهکات. تا عیبادهتی خوا په رستان له گهله خۆر په رستان یهک نه بیته. دینی ئیسلام له گهله (ئاهورامه زدا) و (ئههریمه ن) به ربه ربه کانی کرد، چۆن ره بولنۆع (رب النوع) کردنی ئه م به خوای (چاکه) و ئه و به خوای (خرابه) وهک کفر و شه ربیک نانه وه بۆ خوا وایه.

میژووی زه رده شتی ئه وهله بۆ شه ش هه زار سال پیش له ئه رسته که ماموستای یه که م به ژمار دیت. ئه و له سالی ۳۸۰ پ. ز له دایک بووه و شاگردی ئه فلاتوون بووه. میژووی زه رده شتی دووه م ناوبانگ به (هوشه نگ) بۆ سی هه زار سال پیش زایین ده گه ریتته وه.

سییه مین زه رده شت به ناوی (فه ره ی دوون) دوزمنی ئه ژده هاگ بوو، دوو هه زار سال پیش زایین ژیاوه.

زه رده شتی چواره م له ناوچه ی سه رده شت له گوندی (ئه شکان) هه لکه وتوووه. له مه ر ژبانی زه رده شتی چواره م ئاوا باس ده که ن. ئه و کوری (پورشیسب) و باوه گوره ی ئه و (مامیر) ناوی بوو که به چه ند نه وه ده گریته وه سه ر باپی ره گوره و بویر (مه هاباد) که له کتیبی ئاویستا یادی لی کراره. ئه و زه رده شته له سالی ۶۱۱ پ. ز له ناوچه ی ئالان و شوینی ناوبرا له دایک بووه. ئه و کاته ناوچه که به ناوی ئالان نه بووه، به لکو (نامری) و ناوه نده که ی گوندی (چاکه) بووه. پاشان به هۆی تاعوون و دوغای زه رده شت ویران بوو. له دریتژی زه مه ندا به هۆی خراپی و کاول بوونی گونده کان ناویان گوپراوه.

وه کو ده بینین وشه ی (بلات) به ناوچه ی (پشتده ری) ئیستا ده گوترا و (کلاس) به ده ور به ری زبی (زابی بچووک) که له زه وییه کانی (که لوی) دابوووه. له زبانی پیران گوتراوه، قه ومیک له نه ژادی ئاریایی که له سه ده ی یه که می زایینی له ده ور به ری ته نگه ی داربال ده ژیان. پاشان هیرشبان کرد سه ر قه ومی ئه رمه نییه کان و ماده کان. له و په لاماره ده وه له تی ئه شکانی یارمه تی دان، ئالانییه کان سه رکه وتن و پاشه کشه به شی ماده کان بوو.

ئالانییه کان ماوه یه کی زۆر له وینده ری مانه وه تا مه غۆل هیرشی کردنه سه ر، ناچار ناوچه یان به جی هیشته و چونه ده ور به ری پاریزگی (نازه ربا یجانی رۆژ ئاوا) ی ئیستا سه ره له دانی زه رده شت هاوکات بوو له گهله شه رکردنی دوو عه شیره تی (ری پاپا) و (ئاسۆس) که به ره مه ی ئه م شه ره خراپی و کاول بوونی گونده کانی ناوچه که بوو وهک (گه ناو) و (قه ندۆل) و (ئه شکان) و (بیستوش) که ته فروتونا بوون. له و شه رانه دا باوکی زه رده شتی مندال (پورشیسب) ده کوژری. دایکی زه رده شت منداله که ی هه لده گری و له ته ک تا قمیٹیک له خه لکی ناوچه که په ریوه ی ده ور به ری گوندی (گاکه) ده بن له قه راخ زبی (زاب) که ئه وده م به ناوی گوندی تائیت (تییه ت) بوو.

دایکی زه رده شت بۆ گوزه رانی ژبان له گونده کانی ده ور به ری کاری په روه رده کردنی مندال و خزمه تی ئه ربابان و ده وه له مه ندانی ده کرد. رۆژتیک دایکی له سه ر کاری نه گه پراوه کاتیک زه رده شت (جاموس) ی وه حشی ده بینن له و حاله ته ترس و شپه زه بییه دا دلئ ده توقی و له ناو ده چی (ئه وه بۆی هه یه) ترس و وه حشه ت له خۆی دوور ده کاته وه و بۆ گه یشتن به ئاکاری باوکی وه ری به رز ده بیته وه. کاتیک زه رده شت سه ری گامیشیک به چه شنی کابووس ده بینن زه رده شت ده یوه ی گامیشه که وه درنی تا له و کابووسه رزگار بیته، بۆیه گامیشه که بۆ لای کیتوتیکی سه خته هه لدی. زه رده شت به پیی خواس و ماندوو له وی گمه ی ده کا و پیده که نی، گامیش سه ری سو ر ده مینن و خه ریکه له ترسان بری خوشکه که ی قه ره واشی (که ی کاس) که سینیک که له نیزیگ گوندی (میترگاسه)، ده ژی که (په به ن) ی پی ده لین. کاتیک ئه میر ناگادار ده بی به شوین دایک و منداله که ی ده نیتر. خو شه ویستی مندال له دلئ ئه میر ده که وی و داوا له دایکی مندال ده کات له وینده ری بمیننه وه تا منداله که گه وره بیته له گهله منداله کانی خۆی بنیرد ریتته قوتابخانه.

که وه له که سه که ی په به نی رۆژ و رۆژگاریک سه وت برابوون، به هه ر سه وتان خوشکیکیان هه بوو. خوشکه ده رحه ق برابان، دایکی ده کرد. هه موو به یانیان تیروپر نان و شیریه ده دانی و براکان بلاوه یان ده کرد تا ئیپواری. هه ر سه وت برا به بانگه شه ی ئایینییه وه خه ربیک بوون. خه لک خوششیان ده ویستان. پیاوچاک و له خواترس بوون به ده ردومه رگی خه لکه وه بوون، ئیستاش دوای چه ند سه د سال که له مردنیان تیده په ری هه ر کانگای خیر و بیر و

خزمهت به خه لکن. ده لاین: که و له که سکه ی خوشکیان و هسیهت دهکا: نه گهر مردم له جیبه ک بمنیژن ههر حهوت برام لی دیار بی که به خوشییه وه و هسیه ته که ی به جی هیترا.

نیستا که و له که سکه له سهر شاخیکی بهرز و په نه وه ته سلیم به خاک کراوه که دوو به شی ئیران و عیراقی لی دیاره. گۆری براکانی که بوته جیی راز و نیاز و پارانه وهی ئه ویندارانی ئیسلام و عه شق و ته ریهت، سییان له به شی سوئسنایه تی سه رده شتدان و چواریان له به شی عیراقدان، واته ئالانی عیراق. ئه م حهوت براینه بریتین له:

۱- شیخه سوور: مه ولانا ئه لیا س که بیر سه رده شتی کوری شیخ محمه مد کوری شیخ نه حمه د به بیست و حهوت پشت ده چیتته وه سه ر بیلالی حه به شی ئه سحابه ی خوشه ویستی حه زره تی محمه مد (د.خ). له دوای ته و او کردنی خوئندی سه ره تایی، ده چیتته میسرو له وئ له مه کته بی عه لامه حافر کوری حه جهر عه سقلانی باره ده گری.

پاشان ده گه ریتته وه ئالانی سه رده شت و خه ربکی وانه گوتنه وهی ئایینی ده بی. شیخه سوور شاگردی جه لاله ددین سیوتی بووه. خهت خوش و ئاوه زمه ندیکی بیرمه ند بووه.

حاشیه یه کی له سه ر (بوخاری شه ریف و شه رخی عه قایدی مه لا سه عدای هه یه.

له سالی ۹۲۰ی زایینی وه فاتی کردوه. مه رقه دی ئه م مرۆقه زانایه له نیوان گوندی میرگان و گله سپی و ئالمانی ناوچه ی ئالان دایه.

۲- پیر بابا: ئه و که سانه ی نه خوش، یان بادارن، ده چنه سه ر گۆری پیر بابا. ده بی خوئینی بو بگری. ده لاین وه ختی خوئی فه رمو به تی هه رکه س ده یه وئ بیتته سه ر گۆری من، له پیشدا سه رتیکی چاکه سوواری مه زناوئ- که برای بووه- بدا، پاشان بیتته لای من.

مه رقه دی ئه م زاته گه وره یه له ته نیشت گوندی خواره میر و مه یدان له به شی کوردستانی ئیراندایه.

۳- شیخ محمه مد بوو پیاویکی زانا و بلیمهت و له خوا ترس بووه. وه ختی خوئی خزمه تیکی زۆری به زانست و عیلم و ئایین کردوه. له پشت گوندی بیتوش نیتراوه. خه لک بو راز و نیاز و پارانه وه ده چنه سه ر گۆری ئه م پیاوه گه وره یه.

۴- نیوکۆمه ر (باوزی): نیوکۆمه ر هاتم، له گوور هاتم، بو کور هاتم.

نیوکۆمه ری باوزی چواره م برابه که پیاویکی زانا و بلیمهت بووه له و پیاوه گه وره یه زۆر شت ده گیتنه وه، بو وینه ده لاین هه ر ژنیک که ئاره زووی مندالی هه بی ده چیتته زیاره تی نیوکۆمه ر و به ته جروبه دیتراوه نیازی جیبه جی بووه و دوای نو مانگ و نو رۆژ و نو سه عه تان به مندالی خوئی شاد بووه. په سم وایه ئه وانه ی ده یانه وئ بچه سه ر مه رقه دی نیوکۆمه ری باوزی، ده بی له پیشدا ده وریک له ده وری گلکۆی نیوکۆمه ر لیدن پاشان ده ست به دوعا و پارانه وه بکه ن. تا خوای گه وره مندالیان پی به خشی. ده گیتنه وه ژنیک که بو نیازی دلی ده چیتته سه ر گۆری نیوکۆمه ر، له ئیستره که ی دانابه زنی و به سواری ئیستره ده وریک به ده وری گۆری نیوکۆمه ر دا لیدنه داو ده پاریتته وه، دوای نو مانگ و نو رۆژ و نو سه عه تان ئیستره که ده زی. مه رقه دی ئه م زاته له به شی کوردستانی عیراقدایه.

۵- شیخ حاجی عه لی ئه شکه نی: گلکۆی ئه م زاته گه وره یه که تافی خوئی خزمه تگه لیکی زۆری به ئایین و فه ره نگی ولات کردوه، بوته شوینی ئه و که سانه ی نه خوشی میتشک و په وان ده گرن. زۆر دیتراوه مرۆقیان به ده ست و لاقی به ستراوه بردۆته سه ر گۆری ئه م زاته له دواییدا به پیی خوئی گه راوه ته وه. سووره تیک ده چی، به پراکتیش، پراکتیش ده یبه نه، سه ر گلکۆی شیخ حاجی عه لی ئه شکه نی په لان ده بزئوئ شه قان داوئ، هه لبه ز دابه زنی ده کا. پاش ماوه یه ک ئه وانه ی له وئ ده بن ده گیتنه وه، سووره ده لی: ئه ری ئاواپی ئیوه مه لای هه یه؟ ده لاین: نا. ده لی: ئه وه نیسه ئه من! ئه م زاته له به شی کوردستانی عیراقدان نیتراوه.

۶- چاکه چکۆله ی نیو ده شتی: پیاویکی له خواترس و ئایینی بووه. مه رقه دی ئه م زاته بوته جیی زیاره تی عاشقانی ئایین. چاکه چکۆله ی نیو ده شتی له به شی عیراقدان نیتراوه.

۷- چاکه سواری مه زناوئ: حه و ته مین برا که له به شی عیراقدان نیتراوه. ئه ویش بویه جیگه ی راز و نیاز و پارانه وه ی عاشقانی دین و ته ریهت.

زه رده شت تافی لاوی تیپه ر ده کا، غه یب گوئی ده کا و کات و ساتی خوئی له گه ل ئه میران تیپه ر ده کا. تا ئه وه ی که شه ویک به هه لکه ووت له خه وه هه لده ستی. (ساهرا) ده یه ویست له شوینی حه سانه وه ی بیتته ده ری، به لام

رووناكايي گهوره له دوورترين شويني كيو له پشت ترؤپكي (مشيكاپا) دهديترا كه كيوي نووريان پښ دهگوت.

بويه پتي سهير بوو! هاتوچو له گهل خهلك ناكا و كوشكي نه مير جي ديلي و دهچيته سه فهر له ولاتي (بيتوش) تپده پيري، بي نان و خوارده مهنی و نامرازي سوري.

تا نه ودي كه ده گاته ناوچه (شينيكي) و (قه يوان) و ده گاته دهو ربه ري شاري (سليمانيه) ئيستا و دهچيته گوندي (دولي تالان) و هاوارده كا (تابچيته ماليك)، به لام به هوي گرفتريك له خهلكي دوور بوو، نه وپش كوره مامه كه (نه مير) مه شهوور به (خواره مير) به هوي (گول) بووني خهلك لي دړونگ بوون. نه خو ش بوو بوي پارايه و تا سه لامه تي وده دست هينا و دوعا و نزا و عيباده تي دست پښ كرد پاشان دهچيته نه شكه و تپك له نرم ترين چي اي (جبل تالش) كه ئيستا كه بهو جتبه (پير بابا) دهگوتري له ويندري ده مي تپته وه. وهك خواپهرست و عاييد له ته و اوي ناوچه دي دهو ربه نه خو شه كاني (گولي) بو تيمار ديننه لاي. له و تافه دا موړتازي هيندي باويان بوو. له غه بيه و پتي حالي كرا كه عيباده تي (ناور) چه و ته و نه ركه له سه ر شاني كه خهلكي تاگا بكاته وه تا روو بكنه خواپهرستي و ئيمان بيتن و بيانه وي نه و شته ي كه ده يانه وي له و. له ناو خهلكدا تا قميكي كه م خو شيان دهويست، زوريه ي نه ودي (سامري) و مانگا په رستان نه ويان دهويست جادو و گهريك كه له به رزه خ گه رابووه (نه هورامه زدا) (نه ترؤن) گوشتي مانگا حه رام دهكن. ولاته كه ي به جي نه هيلتي تا نه ودي كه ده گاته ده رباچه ي ورمي (ئيستا) به هوي موباره كي نه و، عه رزي سوپرو بي به ره هم به دوعاي زه رده شت و دوي زه رده شت و له ته ك نه و دا يكي و كچي براهي كي ده چنه لاي خوا و ندي گه و ره.

كچه رينويني دهكا تا نه زوك مي تپته وه كه هيچ كاتي ك شويني دانه نا. بو نه ودي كه ميلله ته كه ي رينويني بكا تا له عيباده تي مانگا ده ست بكيشنه وه دوعاي بو كردن و بو ودي كه بتواني به ناوي زيتر له سه ر پيستي مانگا بنووسي.

نه گه يشته نيزيك ده رباي ورمي، بويه با شتر بوو ريگا كه جي بيتلي و بو (نه وتان) لاي (گوشتاب) پاشا (به لڅ) رويي. له ريگا دا دا يكي مرد، خوشكي له گه لي دا ميا هوه و ني شته جي بوون، ناو و ناوبانگيان به نو سين و

رينويني خهلك ده ركرد. ناوبانگيان به گوتي پاشا گه يشت، شا، وه زيري خوي (جاماسب) ي به دزي بو كه ندو كوژ نارد. وه زيري كچه ي ديت عاشقي بوو، بويه زه رده شتي بو مالي خوي بانگه يشتن كرد زه رده شت كچي وه زيري ديت، كچي وه زيري شه يداي زه رده شت بوو و دلي بزي لي دا. به هوي نه و خو شه ويستي يه دوو لايه نه له ما ودي چوار رؤژدا زه رده شت له ده ربار نيزي ك بوو و بوو به كاتي شا. به هوي نو سيني كتي به كه ي له سه ر پيستي خو ش كراو و ساف و به پتي تپه ر بووني زه مان و هاتي نايينه كان زوريه ي لايه ره كاني كتي به كه بري تي بوون له دابونه ريت و په ندي پيشينان ده ستكاري كران. تا قمي ك له ته و هري كتي به كه له مه ر په ندي پيشينان له باره ي خهلكي كوردستان بوو كه كتي به كه به چند به ش دابه ش دهكا. نه و كتي به و زه رده شتي ناوبراو، هوگراني زوري وده دست هينا، ته نانه ت له سازكردني بيستان و دار و درخت شوين دانه ر بوو. ديتني سر وشت و عاده ت دروست بوو. له وانه كاني زه رده شت لي داني سي گري له سه وزي كه ئيستا ش له لاي كوردان وهك فه رهنگ ده ژميردري و دهگوتري ته و اوي نه و گري يانه ناماژه به ناموژگاري به كاني نه وه.

۱- گروهی یه که م- گوفتاری نیک- بریتیه له قسه ی چاک و به جي.

۲- گروهی دووهم- پنداری نیک- بریتیه له فکری چاک.

۳- گروهی سییهم- کرداری نیک- بریتیه له کرداری چاک.

ئاخیر که لام، سلاو له و که سه ی پیشوازی له ریگای راست دهکا.

ژبدهر:

(۱) به شتيك له نو سراوه ي كتي بي خه تي زه رده شت، چاپ نه كراوه- مه لا مه حمود خاهه رزاده ي گه ناوي (غه رب).

(۲) كتي بي- سر دشت درايينه اسناد تاريخي- چاپ (۱۳۸۳ ي هه تاوي- ۲۰۰۴ ي زاييني)- فه ره يدون حه كيم زاده

(۳) ليكو لي نه وه ي ناوچه يي له پيره پساوان و فولكلور- به شتيك له وته كاني هيرش بيتوش.